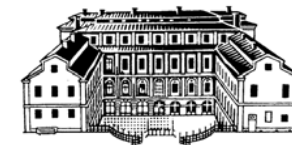

GUSTAV ADOLFS TORG – EN CENTRAL PLATS I STADENS HISTORIA

GATU- OCH
FASTIGHETSKONTORET

Stockholms Stadsmuseum
Juni 2004

Framsidas bild:

Nya Norrbro - norra delen mellan Helgeandsholmen och Norrmalmstorg står klar. Vedgårdsbron i trä ligger kvar i förgrunden och längst till vänster pågår bygget av Norrbros södra del över Stallkanalen.

Elias Martin - Utsikt över Norrbro och nedre Norrmalm från Kungl. Slottet; gouache 1801 (kopia) K 368

Stockholms Stadsmuseum Juni 2004
Samlingsavdelningen/Faktarumsenheten

Klas Lundkvist
e-post: klas.lundkvist@stadsmuseum.stockholm.se
telefon: 508 31 712

Innehållsförteckning

	sid
Uppdraget.....	1
Inledning	2
Sammanfattning	3
Från medeltiden fram till stadsplaneregleringarnas början 1636.....	5
Naturgeografi och namn	6
Befolkning och verksamheter	6
1600-talet	9
Stormaktstiden – staten pådrivande i huvudstadens omvandling	9
En plats för manifestationer.....	12
Paradgata från Slottet till Brunnsviken.....	13
1700-talet	15
Torget under 1700-talets första hälft	15
Norrbro	17
Brobyggena startar.....	18
Operan	20
Sofia Albertinas Palats.....	21
Gustav II Adolfs–statyn	21
Statyns placering på torget	22
1800-talet	23
Hotel Rydberg	24
Lindhagen-planen 1866	24
Operans 1700-talsfasad nära att överleva	25
Torgrummets förändrade skala från 1800-tal till 1900-tal.....	28
1900-talet	31
Från borgerlig offentlighet till bankpalats och statlig förvaltning ..	31
Trafikens utveckling.....	35
In i 2000-talet	37
Utveckling på historisk mark.....	37
Vad finns under ytan?.....	37
Staden på vattnet.....	37
Källor	39

Bilderna – konstbilder och fotografier – kommer om inte annat anges ur Stockholms stadsmuseums samlingar.

Uppdraget

Inför Gatu- och fastighetskontorets arbete med att utveckla och förnya Gustav Adolfs Torg har kontoret genom Britt-Marie Salmén, projektledare, Region innerstaden gett Stockholms stadsmuseum i uppdrag att utreda, sammanställa och dokumentera historiska skeenden och fakta avseende torget och dess närmaste omgivning. Arbetet har utförts av antikvarie Klas Lundkvist vid Faktarumsenheten, Samlingsavdelningen. Arbetet har huvudsakligen genomförts i form av litteraturstudier. Museets arkiv och samlingar har nyttjats då det gäller bildmaterial - främst konst och fotografier. Materialet har även presenterats i form av ett bildspel.

Gatu- och fastighetskontorets arbete med Gustav Adolfs Torgs förnyelse bedrivs tillsammans med representanter för Statens Fastighetsverk och andra fastighetsägare runt torget, Skönhetsrådet och Stadsmuseet m. fl. Denna rapport är en kunskapskälla och kan fungera som en gemensam referensram under arbetets gång. Den kan också läsas av de som har ett intresse för stadens historia och förändringar.

Inledning

En av stadens och landets viktigaste platser

Gustav Adolfs Torg är en av de viktigaste platserna i stadens historiska utveckling. Platsen utgör stadens norra knutpunkt med omlandet och är inte bara stadens utan även en av rikets viktigaste knutpunkter i skärningspunkten mellan vatten – land: Mälaren - Saltsjön och landförbindelsen syd – norr.

Torget betydelse understryks av att det ingår i *Riksintresseområdet Stockholms innerstad med Djurgården* (Stockholms län AB 115; Länsstyrelsens beslut 1997-08-18 s 31-33). I den övergripande beskrivningen av riksintresseområdet nämns dock inte torget vid namn men i Översiktsplanens presentation av de miljöer som ingår i riksintresset (Kulturhistoriskt värdefulla miljöer s. 150) sägs att:

Gustav Adolfs Torg är stadens mest magnifika torganläggning och har genom seklen spelat en väsentlig roll i Stockholms och Sveriges historia.

Gustav Adolfs Torgs historia hänger intimt samman med Helgeandsholmens och Norrbros samt Nedre Norrmalms utveckling och historia vilket gör avgränsningarna svåra. Att göra en historisk översikt över Gustav Adolfs Torgs historia är således en grannlaga uppgift. Denna rapport beskriver de viktigaste huvuddragen.

Torget namn genom historien

Torget namn har skiftat och ändrats över tiden. I möjligaste mån har det namn som varit dominerande under respektive århundrade använts i denna skrift. Där benämningarna Malmtorget och Norrmalmstorg används i texten så avser de således dagens Gustav Adolfs Torg. Torget har genom historien ytterligare en del namn vilka redogörs för på sidan 6.

Sammanfattning

Gustav Adolfs Torg har både historiskt och idag en viktig funktion som knutpunkt mellan den ursprungliga stadskärnan och Norrmalm.

Platsen vid Brunkebergsåsens sydspets, som ursprungligen gick ända ner i Norrström, började tidigt användas som grustag. En urschaktning uppstod i åsen och platsen kallades på medeltiden för Sandbron. På var sin sida om åsen växte infartsvägar mot staden fram, de så kallade Sträckegatorna, vilka möttes vid Sandbron. De första broförbindelserna över Norrström finns belagda från 1200-talets slut.

Under den tidiga medeltiden var de enda stadsanknutna verksamheterna på stadens norra malm ett spetälskehospital och från 1200-talets slut Klara kloster. Klostret kom länge att dominera det som i dag kallas Nedre Norrmalm. Kring Sandbron växte under medeltidens slut ett hantverkarsamhälle med anknytning till bl a flottans verksamhet fram, ett samhälle som utvecklades till en egen stadsbildning: Norre Förstaden 1602-35.

Malmtorget som platsen benämndes från slutet av 1500-talet kom att få en central plats i de stadsplaneregleringar som började genomföras 1636-37. Vid Malmtorget kom de två föreslagna rätvinkliga gatunäten på vardera sidan av Brunkebergsåsen att mötas. Under denna tid ändrades bebyggelsen från en huvudsakligen enklare trähusbebyggelse successivt till stadspalats i sten. Efterhand orienterades de nytillkommande palatsen mot själva torget från att tidigare varit vända mot Fredsgatan.

Under 1600-talet användes torget som plats för manifestationer, bl a vid Drottning Kristinas kröning. Från mitten av 1600-talet fanns planer på en paradgata mellan Slottet och Brunnsviken. Planer som trots påbörjade arbeten aldrig kom till utförande.

I mitten av 1700-talet inleds arbeten med att ersätta de gamla träbroarna mellan slottet och Norrmalm. Arbetena blir långvariga. Norrebro står klar 1797 och bron över Stallkanalen 1807.

Norrbrös färdigställande innebar att den helhetskomposition som Tessin d. y. presenterat 1712 i viktiga delar, bortsett från torgets norra sida, kom att förverkligas. Förutom Norrebro tillkom nu Operan som stod klar 1781 och Sofia Albertinas palats mittemot, som inrymde det ombyggda Torstenssonska palatset, blev klar exteriört 1789. Torget fick nu ett enhetligt uttryck genom dessa byggnaders identiska fasader. Rytstatyn av Gustav II Adolf, avtäckt 1796, placerades i ett läge anpassat både till Norrebro och Rege- ringsgatans mittaxlar.

Utflyttningar av olika verksamheter från staden till malmarna hade tidigare skett successivt under en lång period men på 1800-talet tar sig detta nya uttryck genom att olika cityfunktioner (handel, banker m. m.) förskjuts ut på malmarna. Ett första steg är Norrebrobasaren på 1830-talet med nya typer av butiker riktade till en ny köpstark borgerlighet. Utvecklingen accentueras i och med järnvägens tillkomst som medför att flera hotell etableras på Nedre Norrmalm. Hotell Rydberg uppfört vid Gustav Adolfs Torg 1857 var ett av de främsta exemplen.

Om Lindhagenplanen 1866 genomförts i de delar som berörde torget, så skulle det innebära en utvidgning av torget mot norr till Jakobsgatan samt en bred aveny mellan Gustav Adolfs Torg och Brunnsviken.

Vid sekelskiftet 1800-1900 förändrades torgrummet, både i skala och till funktioner. Då den gamla operan rivs och ersätts av den nya på 1890-talet upphävs samspelet med fasaden på Sofia Albertinas palats. Även omdaning av Helgeandsholmen och tillkomsten av Riksdagshuset förändrar torgrummet.

1900-talets början domineras främst av nybyggnad och i viss mån ombyggnad för bankernas behov längs torgets norra sida. Under 1900-talets fortsättning har funktionerna runt torget ändrats från bankpalats till att huvudsakligen domineras av lokaler för den statliga förvaltningens expansion. Trafikens ständiga ökning har ställt krav på fortlöpande förändringar av dispositionen och utformningen av torgets yta.

Från medeltiden fram till stadsplaneregleringarnas början 1636

På nedre Norrmalm fanns vid Stockholms tillkomst i mitten av 1200-talet två äldre gårdar med rötter i vikingatid: Västby/Väsby och Ekeby. Väsby - "vä" = väster om åsen - låg ungefär vid Hötorget. Ekeby är svårare att lokalisera.

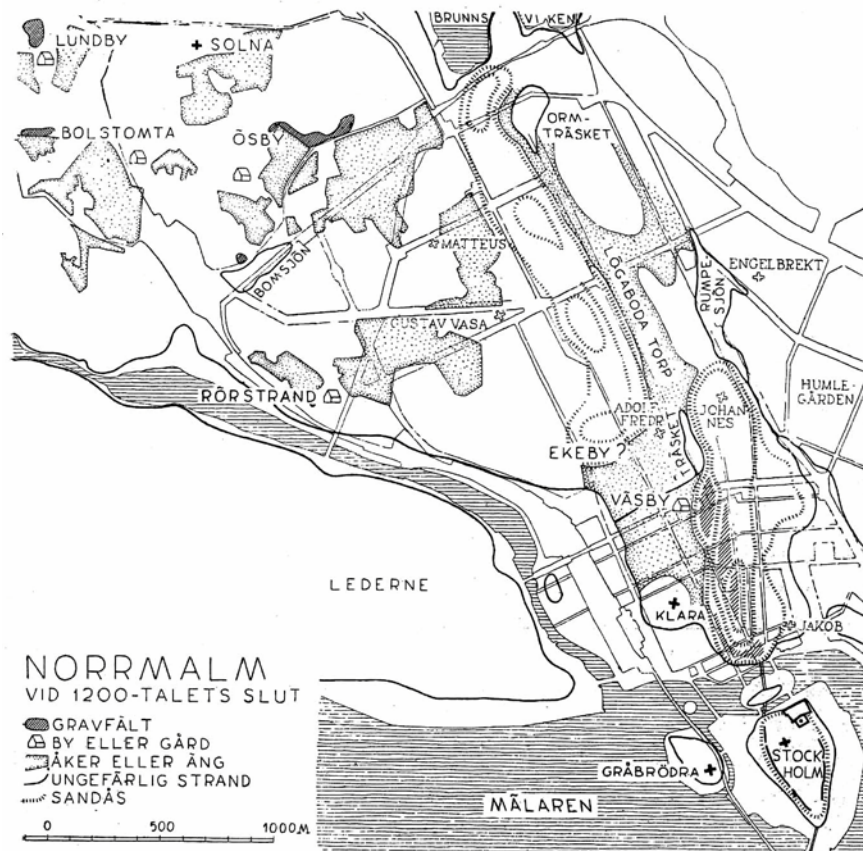

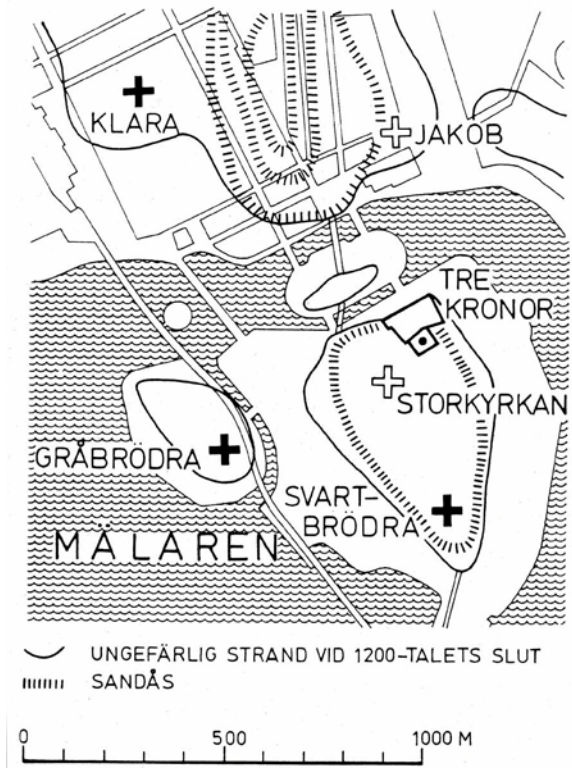
Fig. 1. Karta över Norrmalm vid 1200-talets slut i förhållande till de nuvarande vattnen, kyrkorna och huvudgatorna. Lundby, Bolstomta och Ösby byar angivna enligt en lantmäterikarta från 1708, den gamla stranden enligt Stadsmuseets undersökningar samt borrhningar företagna vid nybyggnader under de senaste femtio åren.

Den första av stadens verksamheter som förlades på norra malmen var ett hospital för spetälska som låg "intill Stockholms norra bro" möjligen i närheten av Jakobs kyrka. Nedre Norrmalm dominerades under hela medeltiden av Klara kloster som låg där Klara kyrka idag ligger. Klostret stod klart 1289 på mark donerad av Magnus Ladulås och fungerade fram till reformationen.

Som infartsvägar mot staden växte de båda så kallade Sträckegatorna fram på var sin sida av den mäktiga Brunkebergsåsen.

Norrmalm vid 1200-talets slut. Ur: Hansson Hans **Norrmalm i stöpsleven** i Sankt Eriks årsbok 1946, s 11

Gamla stan och nedre Norrmalm. De medeltida klostren och kyrkorna är markerade med fyllda respektive ofyllda kors.

Norrmalm vid 1200-talets slut. Ur: Benneth & Brynja, **Klarissinnor och svartbröder : kring två grävningar i Stockholm** i Stadsvandringar 7. utg. Stockholms stadsmuseum 1984, s 26

Naturgeografi och namn

Brunkebergsåsen gick ursprungligen ända fram till och ner i Norrström. Åsen var ursprungligen mycket mäktig och reste sig högt över landskapet. Åskrönet var, räknat vid nuvarande Brunkebergstorg, närmare 20 meter högre än idag. Namnet ”Brunk” betyder helt enkelt *brant*-berget.

Platsen för det nuvarande Gustav Adolfs Torg var från början en urschaktning i den södra Brunkebergsåndan i och med att åsen tidigt började att användas som grustag för stadens husbyggande och strandutfyllnader. Den plats som här bildades och där bron från stadsholmen via Helgeandsholmarna nådde malmen, kom att på medeltiden benämnas Sandbro/Sandbron.

Att det fanns en bro över Norrström finns skriftligt belagt 1280 och Norrbro omnämns första gången 1288. Sandbron omnämns i skrift första gången 1467. Begreppet ”bro” hade vid denna tid även den vidare betydelsen kaj/brygga (jmf. Skeppsbron) samt vägbank. Det medeltida platsnamnet Sandbron ersätts senare av Malmtorget (1596), Norre Förstadz Torgh (1635), Torget (1615), Norretårghett (1648) och Norremalms torghett (1649) för att 1805 få sitt nuvarande namn.

Befolkning och verksamheter

En enkel ”förstadsbebyggelse” växer under medeltiden fram på Brunkebergsåsens sluttningar längs de båda Sträckegatorna. Av militära skäl brändes dock bebyggelsen ned vid några tillfällen under periodens oroliga slutskede.

Vädersolstavlan - den äldsta kända Stockholmsavbildningen:
Detalj med Brunkebergsåsen/Sandbron längs t v, Riddarholmen
närmast, Helgeandsholmen i mitten samt Slottet och Storkyrkan t h.

Oljemålning Urban Målare 1535 (kopia) K 42N

Frantz Hogenbergs kopparstick 1580-talet:
Norra delen: Detalj med bebyggelse nedanför
Brunkebergsåsen i trakten av Sandbron.

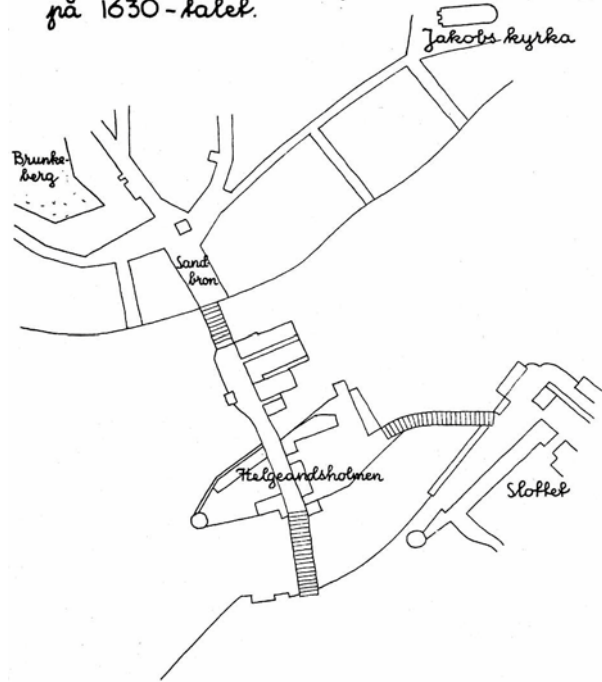
Stockholm från norr och från söder.
Kolorerat kopparstick 1580-talet
K 886

Under medeltidens slut utvecklades ett hantverkarsamhälle med arbetstillfällen främst knutna till den svenska krigsindustrin och flottans verksamhet på Blasieholmen samt med folk som arbetade vid slottet. Vid nuvarande Gustav Adolfs Torg fanns t ex det Kungliga kanongjuteriet och en hammarsmedja som utnyttjade vattenkraften i strömmen.

En utveckling som leder fram till en egen stadsbildning: Norre Förstaden, som existerar mellan 1602 och 1635 och med ungefär 5 000 invånare 1634. Vid 1600-talets början fanns vid Sandbron, utöver enklare trähus, endast enstaka stenhus och möjligen några korsvirkeshus.

Trakten omkr. nuv. Gustav Adolfs torg
på 1630-talet.

Trakten kring nuvarande Gustav Adolfs Torg på 1630-talet före
regleringarnas början. Schematisk karta av J Söderberg.
[Stockholms stadsmuseum juli 1940]

1600-talet

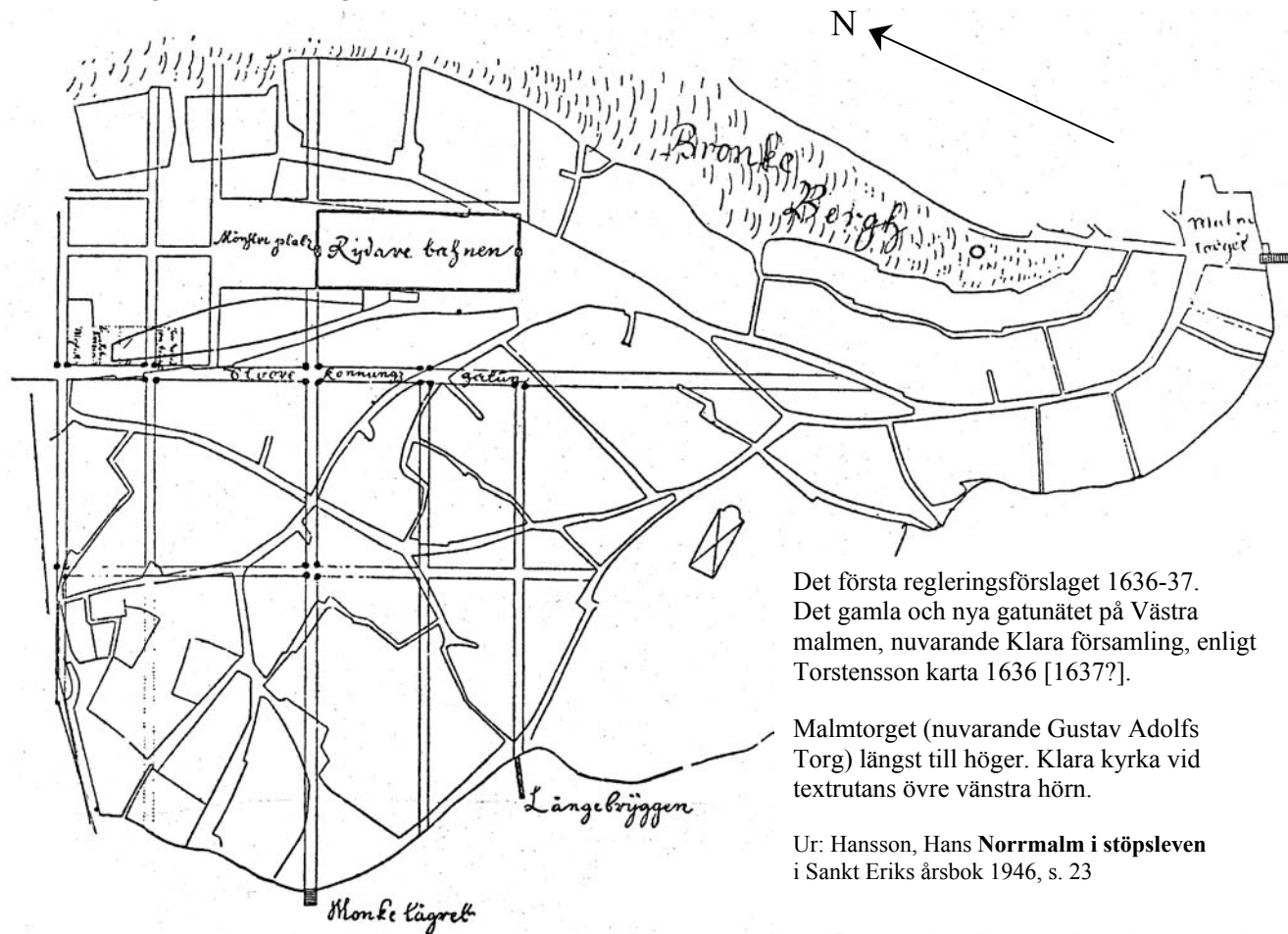
Stormaktstiden - staten pådrivande i huvudstadens omvandling

Som följd av stormaktstidens ambitioner genomfördes en rad organisatoriska förändringar, både inom den statliga förvaltningen och i stadens styre, vilka kom att kraftigt påverka stadens fysiska förändring. För den statliga styrningen av huvudstaden inrättades, som en del av regeringsformen 1634, Överståthållarämbetet. Den förste överståthållaren blev amiralen Klas Flemming (1592-1644). Som första åtgärd genomfördes inkorporeringen av Norre Förstaden som 1635 upphörde som självständig stadsbildning.

De nya stadsprivilegierna 1636 innebar en ny ämbetsdelning för staden i 4 kollegier: justitie-, handels-, ämbets- och byggningskollegiet. I mars 1636 fick den vid fortifikationen nyanställda ingenjören Anders Torstensson sin huvudsakliga verksamhet förlagd till staden, i stadens ämbetsbok från 1637 upptagen som tomtmätare och från 1638 som ingenjör.

Regleringen anbefalldes av staten men genomfördes i samverkan med staden, främst genom stadsingenjören Anders Torstenssons arbete. Målet var att skapa "regularitet", d. v. s. ett rutnät med regelbundna kvartersformer. Principer som prövats för första gången i Stockholm för området kring Nygatorna efter branden 1625.

Våren 1636 inleddes mätningsarbeten för de kommande regleringarna. Hösten 1636 sattes Malmtorget i stånd genom uppfyllning och stenläggning för att kunna bära den kommande trafikökningen. Utifrån föregående års mätningar inleddes regleringsarbetet 1637 på Norrmalm med trakterna runt Klara kyrka för att successivt fortsätta söderut. Kungsgatan (blivande

Det första regleringsförslaget 1636-37. Det gamla och nya gatunätet på Västra malmen, nuvarande Klara församling, enligt Torstensson karta 1636 [1637?].

Malmtorget (nuvarande Gustav Adolfs Torg) längst till höger. Klara kyrka vid textrutans övre vänstra hörn.

Ur: Hansson, Hans **Norrmalm i stöpsleven** i Sankt Eriks årsbok 1946, s. 23

Drottninggatan) finns redan nu med som en bärande axel. Ju närmare Malmtorget man kom desto större blev svårigheterna främst p g a Brunkebergsåsens utbredning.

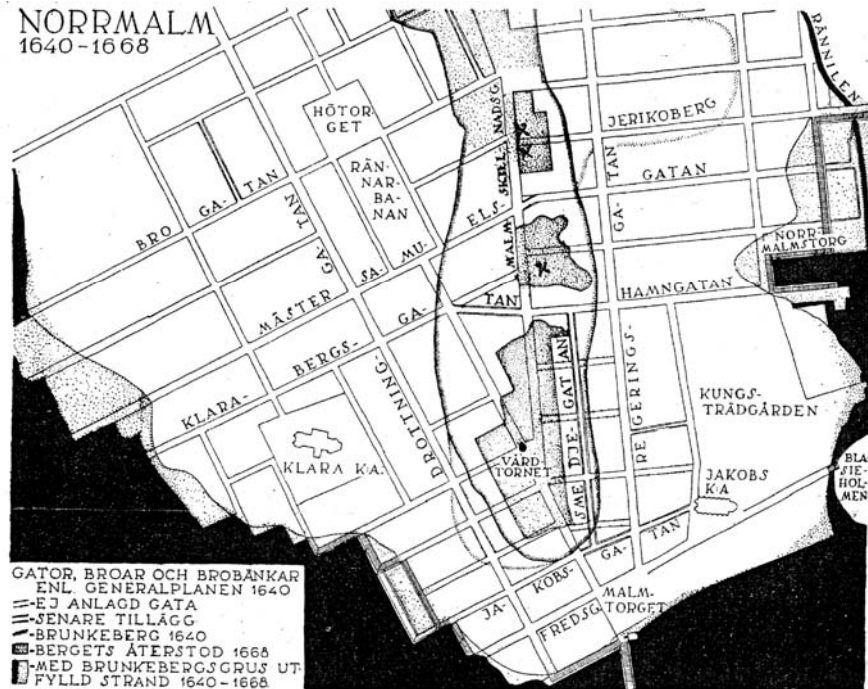

Fig. 6. Karta utvisande ändringarna i 1640 års generalplan enligt Torstenssons tomtbok 1663—1668.

Norrmalm på 1640-talet Ur: Hansson, Hans **Norrmalm i stöpsleven.** i Sankt Eriks årsbok 1946, s. 29

På en karta daterad 1640 redovisas för första gången samlat i kartform de tre rätvinkliga gatunäten, utöver de båda gatunäten på var sin sida om Brunkebergsåsen även ett tredje för Ladugårdslandet. En planstruktur som sedan dess gett stadens norra delar dess grundläggande och än i dag bibehållna form.

Våren 1640 drabbades Östra malmen av en kraftig eldsvåda vilket gör att arbetena på denna sida Brunkebergsåsen påskyndades. Östra malmens huvudgata gick först under arbetsnamnet "Österlånggatan" för att 1642 få sitt nuvarande namn Regeringsgatan.

De två gatunäten på vardera sidan åsen möttes vid Malmtorget i form av Malmtorgsgatan och Regeringsgatan. Tvärgatorna till Drottninggatan respektive Regeringsgatan var ursprungligen inte samordnade. För att lösa dessa problem kom 1642 en kunglig förordning om samordning av gatorna genom Brunkeberg.

1644 var tomtregleringen på västra Norrmalm i huvudsak genomförd men först i slutet av 1640-talet ordnas gatunätet kring Malmtorget och det utfärdas påbud om stenhus för trakten kring Malmtorget. Den slutliga regleringen av Malmtorget (i detta skede) inleddes i februari 1647 genom drottning Kristinas donation av en tomt på östra sidan. Tanken var att denna tomt skulle kunna bytas mot Lennart Torstenssons tomt på västra sidan för att möjliggöra torgets utvidgning mot väster så att både Drottninggatan och Regeringsgatan skulle mynna ut på Malmtorget.

Bebyggelsen närmast vattnet omfattades inte av regleringarna – palatsens huvudentréer låg mot Fredsgatan och det var således de oordnade bakgårdarna med bodar och verkstäder som vette mot Strömmen. I mitten av 1600-talet var gamla Norrbro samt Slakthusbron fortfarande bara träbroar. Trots de genomförda regleringsåtgärderna så beskriver Hans Hansson Malmtorget som en brant kullerstensbacke.

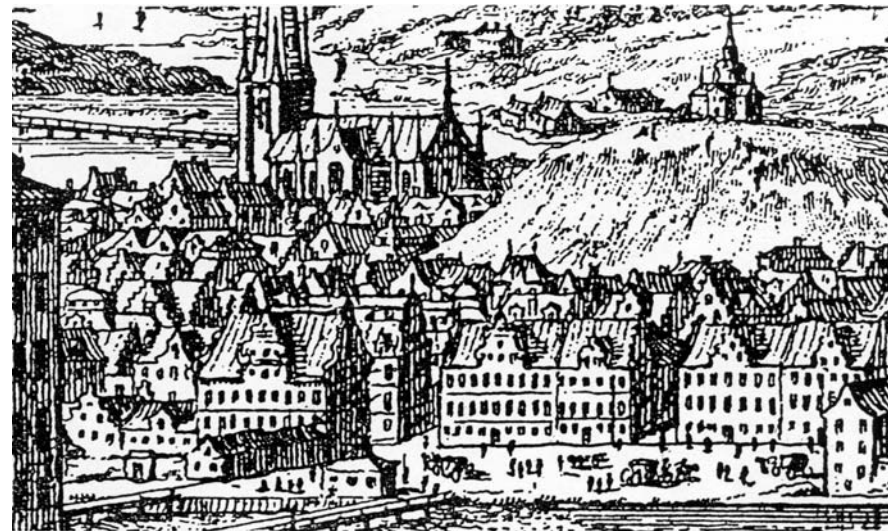

Norrmalm från sydväst 1647

Nuvarande Gustav Adolfs Torg framför Jakobs kyrka.

Detalj ur kopparstick av Sigismund von Vogel 1647

Ur: Hansson, Hans **Norrmalm i stöpsleven**
i Sankt Eriks årsbok 1946, s. 39

Norrmalm från sydost 1688

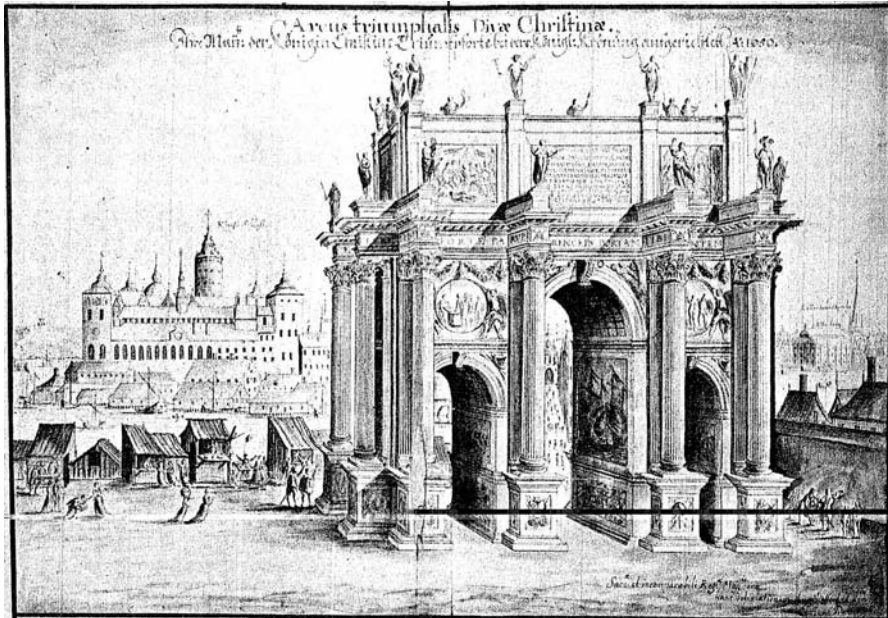
Längst till vänster, väster om torget, Lennart Torstenssons palats, därefter Kämnärsrätten ("Castenhof") och öster om torget skymtar Lillieska palatset. Vårdtornet – för bl a brandbevakning - högst upp på Brunkebergsåsen i bildens övre högra del.

Detalj ur Willem Swiddes kopparstick 1693 efter teckning av Erik Dahlberg 1688
Ur: Sankt Eriks årsbok 1944

Kämnärsrätten

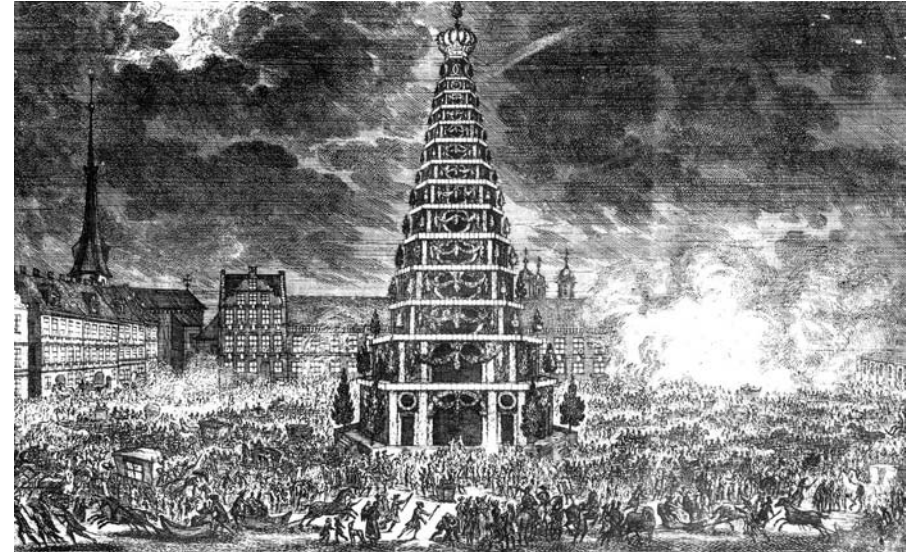
Då Norre Förstaden upphörde beslutades att en underdomstol skulle inrättas för Norra Malmen - den s k Norra Kämnärsrätten. Rätten var till en början inrymd i olika tillfälliga lokaler. 1644 avröjdes tomten för domstolen i västra delen av nuvarande kv. Vinstocken. Bygget genomfördes 1646-50 under ledning av byggmästaren Hans Ferster. Förutom sessionsrum och fängelselokaler fanns här en gillestuga eller utskänkingslokal vars första privilegier utfärdades 1650 till källarmästare Casten Hoff. Huset byggdes om på 1690-talet och användes av Norra Kämnärsrätten till år 1849 då denna upphörde. 1850 inköptes och revs huset för uppförandet av Hotel Rydberg, vilket invigdes 1857.

Malmtorget, Norrmalmstorg, Gustav Adolfs Torg – en plats för manifestationer

Drottning Kristinas triumfbåge:
Triumfbåge uppförd till Kristinas kröning 1650. Trots att den var en tillfällig konstruktion stod den kvar i drygt ett decennium. Observera de enkla handelsbodarna till vänster.

Laverad blyertsteckning, förlaga till pl. 1:29 i Suecia antiqua et hodierna. Ur: Dahlberg, Erik: Teckningarna till Suecia antiqua et hodierna. Del I Stockholm 1963, plansch 261

3. *Turris in foro suburbii septentrionalis ab eodem Magistratu extracta.*

Dekoration på Gustav Adolfs Torg vid Karl XI:s myndighetsförklaring 1672.

Kopparstick av D. Klöcker Ehrenstrahl F 30 286

Paradgata från Slottet till Brunnsviken

1654 presenterade Jean de la Vallée det förslag som skulle kunnat betvinga Brunkebergsåsen: en rak gata från slottet till Brunnsviken. Planer för en huvudgata på Norrmalm fanns troligen redan tidigare.

De la Vallée presenterade sitt förslag med följande ord:

”Denna port (norra slottsporten) står gent emot den nya broon, som skall gå ifron slotet öfwer strömen åt nåremalm tårget, emot huilken suara i rätta linia den nya gatan som skulle gå igenom brunken bärg så att när bet: gata hade sin fortgång och vore gräfw in genom bärget kunde man stå i bemelte port och see i rätt linia in till brunsviken och Tre Kronor kommer till ständes mitt för belt. Nya gata och broo”.

Arbetena påbörjades 1656 och genomfördes sedan punktvis. I tomtdesignationer från 1680-talet finns reserverat för gatan angivna. Vid grustäkt skulle detta ske i den tilltänkta gatulinjen. Tankar fanns även på förlängning till Ulriksdal (Jacobs Dahl). Först 1692 sattes definitivt stopp för dessa planer. I bevarade översiktliga kartor finns spår endast i två kartor: dels Johan Holms karta (1689) över trakten kring Helgeandsholmen där ”den nya stora gatan” är inprickad vid Regeringsgatans mynning, dels i en skiss (1672) över trakten vid nuvarande Odenplan.

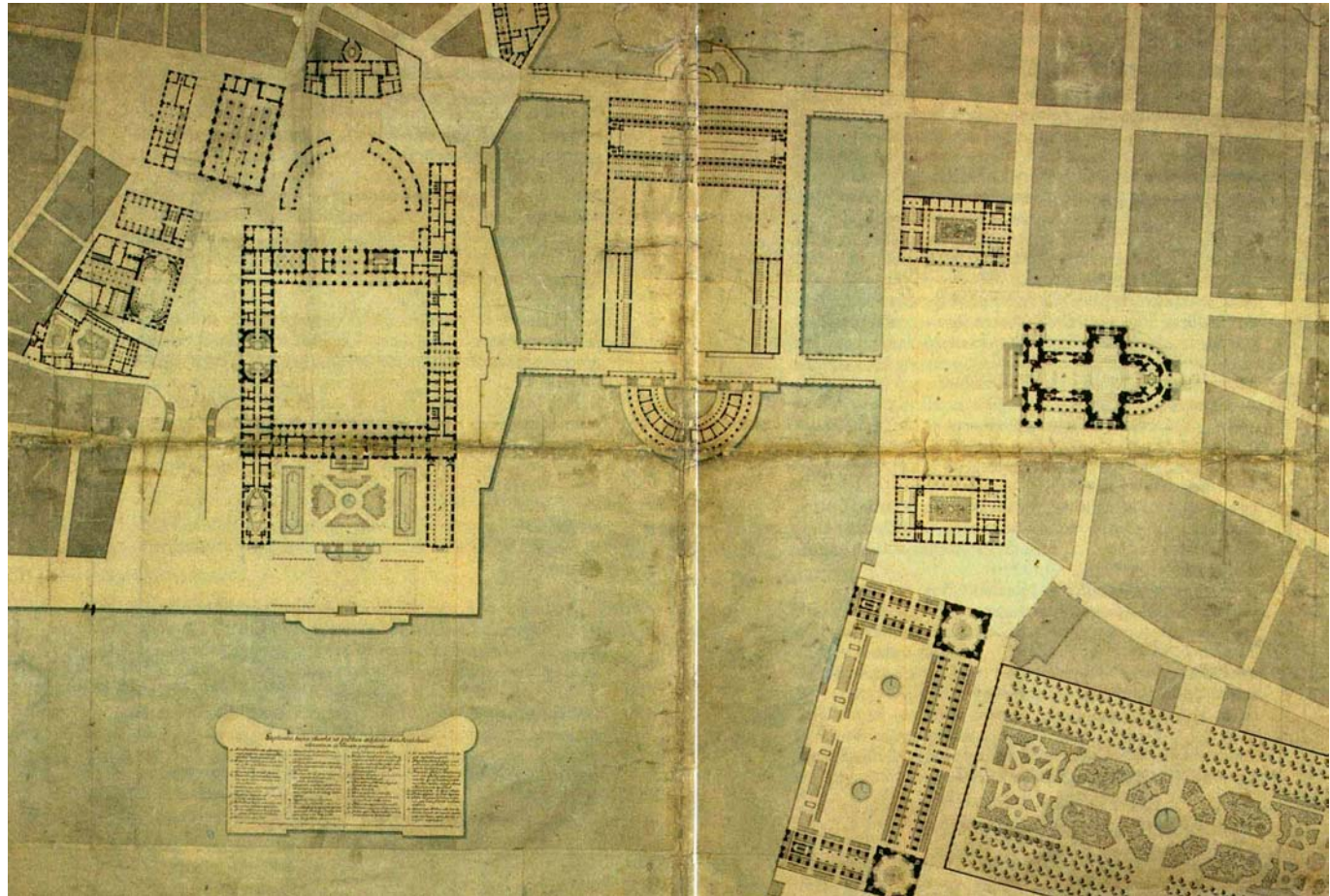
1690 blir Tessin d. y. ansvarig för slottet och tänker sig ett helt nytt slott där det gamla kärntornet Tre Kronor inte ses som en begränsande faktor. Tessin utarbetar ett förslag med en linje vinkelrätt mot slottet men av mer begränsad längd och tänker sig Norrmalmstorg som en sluten stadsplats med en väldig grav- eller konungskyrka i fonden på torgets norra sida. Ett första förslag presenteras 1708 och det slutliga förslaget 1712-1713.

Förslaget på en paradgata från Norrmalmstorg/Gustav Adolfs Torg och norrut återkommer som en viktig beståndsdel i Lindhagenplanen 1866 samt i Lilienbergs Generalplan 1928. Paradgatan i form av Sveavägen, med sträckning ända ner till Gustav Adolfs Torg, finns länge med bland förslagen på 1940-talet om hur nedre Norrmalm ska utformas. Däremot återkommer tankarna *inte* på 1700-talet under Gustav III:s tid, vilket emellanåt framskyntar i litteraturen.

1700-talet

Torget under 1700-talets första hälft

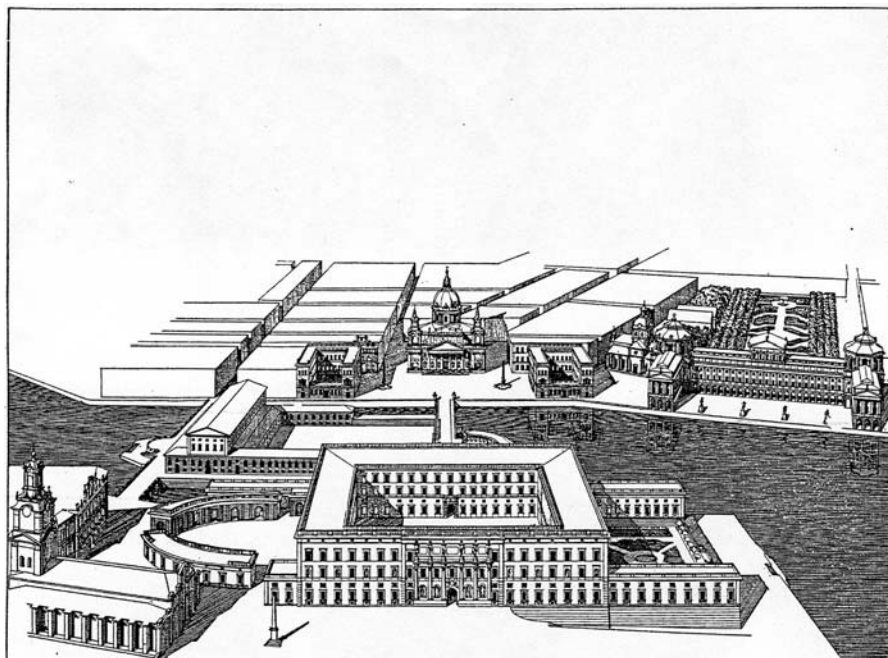
Tessin den yngres förslag till slottsomgivningarnas ordnande 1712.

Ur: Josephson, Ragnar ; Celsing, Johan
(introduktion) **Tessins slottsomgivning**
Stockholm : Rekolid, 2002. Faks. av: 1.
uppl. 1925

Till vänster Kungliga Slottet, i mitten de föreslagna nya hovstallarna och till höger Gustav Adolfs Torg med den aldrig uppförda kyrkan.

Perioden mellan Tessins magnifika förslag 1712-13 för de norra slottsomgivningarna och torgets faktiska reglering under seklets två sista decennier präglades av ”vardagsförändringar” under Johan Eberhard Carlbergs långa tid (1727-1772) som stadsarkitekt.

Tage William-Olssons rekonstruktion (1929) av Nic. Tessin d. y. projekt för slottstrakten 1712.
Ur: William-Olsson, Tage **Sveavägen - studier till Stockholms generalplan** i Sankt Eriks årsbok 1930, s 28

Stadsarkitekt Carlberg började redan 1728 studera torgets och Helgeandsholmens arkitektoniska möjligheter. Från 1736 och framåt presenterade Carlberg en rad olika förslag på bodar och så kallade ”Corps de garde” (vaktbyggnader) på Norrmalmstorg.

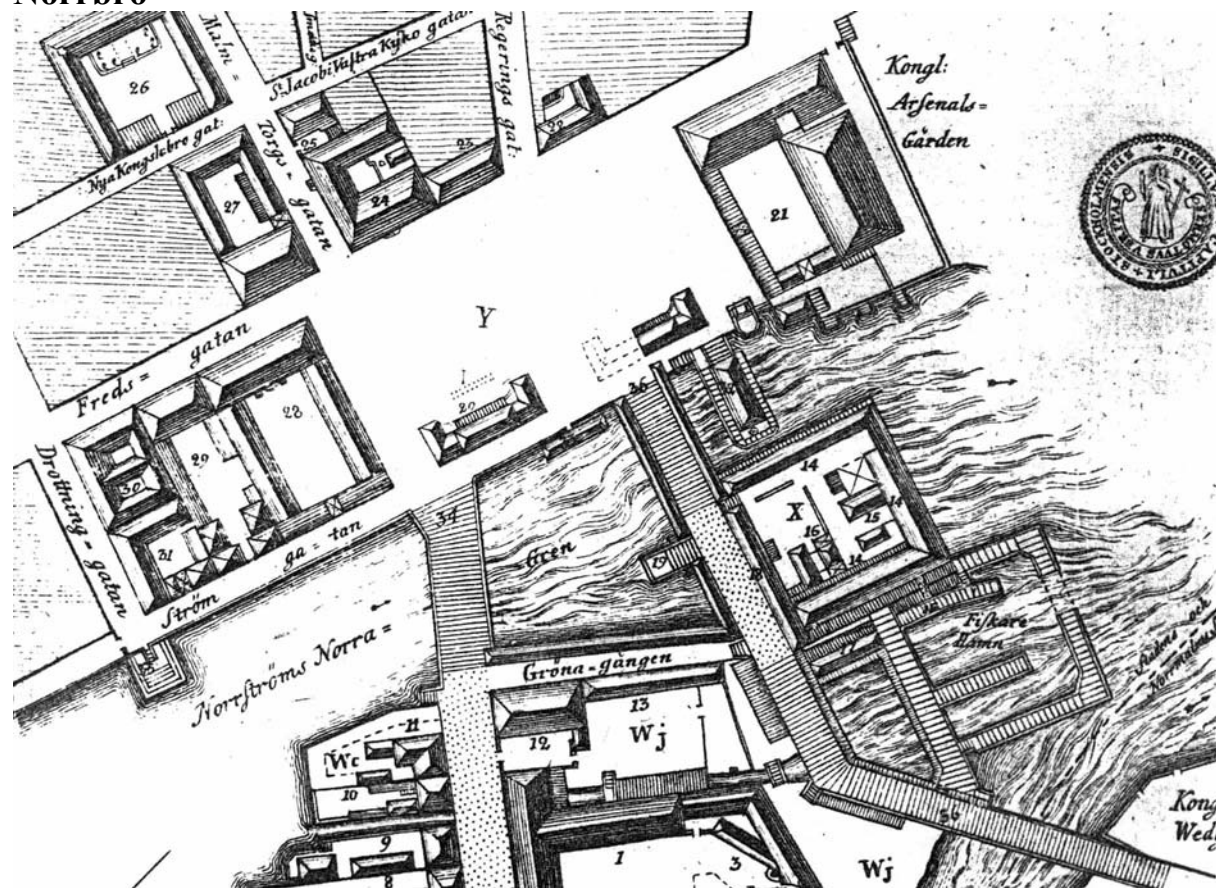
1743 stod vaktbyggnaden färdig med huvudfasad mot torget och med uthyrningsbodarna på sidorna. Samma år beslutade överståthållaren och magistraten att sanktionera Carlbergs plan för hela torget. Tanken var att uppföra en byggnad för stadens brandspruta och med flyglar för handelsbodarna. Byggnaden skulle i utformningen svara mot den redan uppförda

Gustav Adolfs Torg på 1770-talet, Slaktarbron och Corps de Garde.
Akvarell av Isak Kjöhlström 1780-talet (?) Orig i U U B. F 22 584

byggnaden. Endast halva byggnaden kom till stånd, detta som anpassning till den befintliga Slakthusbron. En fullständig byggnad var planerad utifrån den framtida bronns läge i mittlinjen från Slottet (se Brolins karta från 1771 på nästa sida).

Norrbro

Jonas Brolins karta: 1771 Situationen kring Normalmstorg/Gustav Adolfs Torg innan nya Norrbro, Operan och Sofia Albertinas palats började byggas.

Bygget av Norrbro och förändringarna på Helgeandsholmen hänger intimt samman med Norrmalmstorg/Gustav Adolfs Torg. De i flera fall mycket snåriga turerna kring utformningen av Helgeandsholmen och den blivande Strömparterren faller utanför denna framställning. Fokus ligger på själva Norrbro i och med dess direkta anknnytning till Norrmalmstorg/Gustav Adolfs Torg.

De viktigaste platserna och husen runt torget 1771

- 20 Corps de Garde
- 34 Norrebro
- 36 Slaktarehusbron - på Brolins är även den sydöstra brodelen mot slottets vedgård (Vedgårdsbron) benämnd Slaktarehusbron
- 32 Kvarn (öster om Slaktarehusbron norra fäste)
- X Lilla Stockholmen med Norra Slaktaregården och Fiskarehamnen sydost därom

Enskilda hus [benämningar i originalets stavning]

- 28 Grillska huset (kv. Lejonet, tidigare bl. a. Torstenssonska huset)
- 27 Cancellie Rådet Ekestubbes hus (kv. Johannes Större)
- 24 Castenhof, Överste Boställe, Kämnärs Rätt och Källare (kv. Vinstocken)
- 23 Lejelska huset (?) (kv. Vinstocken)
- 22 Kongl Hof Apoteket Lejonet (kv. Jakob Mindre)
- 21 Riks Rådet Ekeblads hus (kv. Norrström)
- 13 Kongl. Fateburen
- 12 Gref. Pehrs hus. Här är Kongl. Vetenskaps Acad och Borg-Rätten

Broprojekten över Helgeandsholmen för att knyta ihop Slottet med Norrmalmstorg sker stegvis med successivt nya kunskaper präglade av det praktiska teknikintresset under upplysningstiden. Vedgårdsbron närmast slottet var trots reparationer av Carlberg på 1730-talet i förfall, mycket på grund av oklara ansvarsförhållanden mellan slottet/kronan och staden.

Slaktarhusbron var i tämligen gott skick så då den repareras 1748 gör man inte mer än nödvändigt i väntan på beslut om ny bro riktad mot slottets norra portal. Norra Slaktare- och Fiskarehusen som låg delvis på brokonstruktioner omedelbart söder om Malmtorget snyggades upp för att motsvara de krav som slottsomgivningarna ställde.

Broombyggnaderna: Nya Norrbro - norra delen mellan Helgeandsholmen och Norrmalmstorg står klar. (Hela bilden finns på framsidan)

Elias Martin: Utsikt över Norrbro och nedre Norrmalm från Kungl. Slottet; gouache 1801 (kopia), detalj (K 368)

Brobyggena startar

1757 påbörjades arbetena med Södra strömgrenen efter Cronstedts 1756 fastställda ritningar. Bygget sinkades av bland annat omfattande ras 1763 och kom under 1770-talet att framskrida långsamt, delvis förklarad av att intresset försköts mot den nya operan och ordnandet av Norrmalmstorg.

Redan i 1775 års Opera-förslag markerade Adelcrantz läget för en ny stenbro. Frågan aktualiserades akut i och med 1780 års vårflod och översvämningar och Adelcrantz ombads att upprätta ritningar.

Förslaget innefattade hela östra Helgeandsholmens ordnande inkluderande nybyggnader för slakt- och fiskehusen. Gustav III var kritisk till att nyttobyggnader som slakt- och fiskehus skulle finnas kvar på Helgeandsholmen om än arkitektoniskt införlivade eller maskerade.

Slakt- och fiskarhusen kom därför att flyttas till Blasieholmen och den kvarvarande bebyggelsen på Helgeandsholmens västra del med bl a hovstallarna kom genom ett senare förslag av Adelcrantz att döljas av skärmbyggnader.

1781 godkänns Adelcrantz ritningar och det av Palmstedt upprättade kostnadsförslaget. Inledningsvis fanns en arbetsfördelning mellan de två arkitekterna med Adelcrantz som konstnären och Palmstedt som byggnadsledaren och ekonomen. Palmstedt kom under 1790-talet att alltmer ta över och genomföra Adelcrantz projekt i dess huvuddrag.

Förslaget knöt an både till Tessins och Carlbergs tidigare förslag för Helgeandsholmen. Medel beviljades snabbt för att lösa hela projektet med broar från slottet över till Norrmalmstorg. De föreslagna bodlinjerna kom dock aldrig till utförande trots att de fanns kvar i Palmstedts slutliga förslag 1799. Dessa återkom dock men i mindre monumental form 1838-39 i den av Axel Nyström ritade basarbyggnaden.

1787 påbörjas grundläggningen av Norrbro. Bygget kom emellertid att dra ut på tiden bl a beroende på det svensk-ryska kriget 1788-1790.

Sekelskiftet 1700-1800 - Torget med nya Norrbro och gamla Norrebro:
Gamla Norrebro revs då nya Norrbro stod klar vilket gör att denna variant av detta ofta avbildade motiv med två broar i bruk visar en situation som troligen aldrig existerat.

Johan Fredrik Martin: Norrmalmstorg (= nuvarande Gustav Adolfs Torg),
akvarellerad konturetsning (K 369)

Som en följd av Gustav III:s italienska resa kom också nya stilinfluenser att påverka brobygget vilket märks i den stramare klassicismen i Adelcrantz omarbetade förslag 1791.

1793 påbörjas det södra landfästet och 1794 genomförs valvslagningarna. 1796 står så Norrbros norra del mot Norrmalmstorg klar. Samma år tas Slaktarhusbron (som låg parallellt med och ersattes av Norrebro) och gamla västra Norrebro bort. Samtidigt fullbordas de av Palmstedt ritade kajerna, som ansluter till Norrebro. I sin helhet blir Norrebro klar 1807 då även den södra brodelen över Stallkanalen står klar.

Målning redovisar situationen med den gamla Norrebro borttagen.

Louis Jean Desprez: Gustav IV Adolfs hemmarsch genom staden från militärmanöver på Ladugårdsgården akvarell 1799, detalj (K 504)

Omdiskuterat är den höjning som skedde av bron där Palmstedt, troligen av praktisk-tekniska orsaker, tvingades lägga in ett extra stenvarv i bropelarna vilket gav en höjning av bron på en aln jämfört med Adelcrantz' ursprungliga ritningar.

Operan

Redan då Gustav III:s opera i Bollhuset vid Slottsbacken togs i bruk år 1773 påbörjades diskussioner om ett större, permanent operahus. Kungen förvärvade via bulvan det de la Gardieska huset på Norrmalmstorgs östra sida som ett led i att förverkliga planerna på ett nytt operahus. "Återupptäckten" av Tessins förslag från 1712 med två mot varandra stående palats torde ha medverkat i val av plats för operan. Gustav III ritade själv de första skisserna troligen med stöd av utländska förebilder förmedlade av Adelcrantz. 1774 presenterar Adelcrantz fullständiga ritningar som i stort följs i det kommande bygget som beslutas och startar våren 1775.

Adelcrantz kopplar 1775 uppförandet av operabyggnaden till reglerandet av Norrmalmstorg och Gustav Adolfs-statyns placering i slottets mittlinje och slår fast att operan måste ligga lika långt från mittaxeln som Grilliska huset (tidigare Torstenssonska) på torgets västsida. För att åstadkomma detta krävdes en flyttning av operabyggnadens fasad med 14 fot in mot torget. Grundläggningen hade då redan påbörjats utifrån ursprungliga ritningar och först 1777 presenterar Adelcrantz' ritningar med det ändrade läget.

1781 står operan i sina huvuddrag färdig med sin exteriör i franskinspirerad klassicism. Gustav III:s höga krav leder till sprängda kostnadsramar för det redan underbudgeterade bygget, bl a blev scenkonstruktionernas kostnader betydligt högre. Operan invigdes 30 september 1782.

Redan 1783 fanns tankar på att utvidga operan österut mot Arsenalplatsen men de blev inte genomförda då man i stället valde att genomföra regleringen av Norrmalmstorg. Mitt emot operan fanns planer för ett "Museum Sveo-gothicum" och för torgets norra sida fanns långt gångna planer på ett Hôtel de Ville ritat av Louis Gustave Taraval.

Sofia Albertinas Palats

Torget hade hittills tett sig föga monumentalt. De viktigaste privatpalatsen, det Ekebladska och Torstenssonska, hade inte sina huvudfasader och entréer vända mot torget utan mot Fredsgatan. Entrén till Torstenssonska palatset finns fortfarande kvar på Fredsgatan.

Prinsessan Sofia Albertina, Gustaf III:s syster (1753-1829), köper det f. d. Torstenssonska huset 1783 och flyttar i slutet av samma år in i det ombyggda huset. Erik Palmstedt hade redan året innan, 1782, påbörjat förarbeten inkluderande uppmätningar av det Torstenssonska huset.

Efter iordningställandet av det gamla palatset var tanken att inlemma det renoverade gamla huset i den nya byggnaden. Fasadens utformning mot torget var given i och med att den skulle vara en spegelbild av operabyggnaden. Palmstedts insatser blir att lösa rumsdistribution, utformning av vestibul och trapphus och inte minst lösa den inre anknypningen till det befintliga huset. I främst vestibulen skapar Palmstedt en effektfull nyklassicistisk inredningsarkitektur. Exteriören till det nya palatset fullbordas 1789. Avslutande inredningsarbeten genomförs 1792-94 med Louis Masreliez och i ett sent skede även C C Gjörwell som arkitekter.

Palmstedt arbetar även med ett förslag till fasad för hela kvarterslängden mot Strömmen vilket aldrig kommer till utförande. Skulle denna fasad komma till stånd skulle hela Strömgatan väster om Norrbro fått en enhetlig,

samkomponerad fasad efter parisiska förebilder i och med Palmstedt samtidigt ritade det Bondeska palatset i kv. Rosenbad (rivet vid 1800-talets slut).

Efter Sofia Albertinas död 1829 stod palatset obebott i flera år och användes då bl a för konstutställningar. På 1850-talet iordningställdes palatset för prins Oscar, därav namnet Arvfurstens palats, som bodde här till tronbestigningen 1872. Från 1889 och fram till sekelskiftet 1900 bor prinsarna Carl och Eugen i palatset. Under en period är huset i farozonen för rivning tills staten 1902 köper byggnaden.

Gustav II Adolfs-statyn

I mitten av 1700-talet var statyer med kungar till häst högsta mode i Europa och statyn av Gustav II Adolf (1594-1632, kung från 1611) är Sveriges första ryttarstaty. Ansvarig för statyn blev den franske skulptören Pierre Hubert L'Archevêque som kommit till Stockholm 1755 för att arbeta på slottet.

1757 togs det formella beslutet om att uppföra statyn och bevilja nödvändiga medel. Redan året innan hade ett första modellförslag presenterats. De följande åren presenterar L'Archevêque nya förslag vilka förkastas. Först 1762 presenteras och godkänns förslaget till den staty som kommer till utförande. Det dröjer dock innan statyn kommer till utförande. 1778 dör L'Archevêque och gjutningen sker året därpå i Gerhard Meyers gjuteri. Cicelören Charles Adams utför nödvändiga bättringsarbeten. 15 maj 1791 placeras statyn på torget. De av Johan Tobias Sergel, som varit elev och medarbetare till L'Archevêque, utförda porträttmedaljongerna föreställande Gustav II Adolfs fältherrar i 30-åriga kriget: Lennart Torstensson, C G Wrangel, Johan Banér och H V von Königsmarck, monterades 1792. Statyn avtäcktes först fem år efter placeringen på torget, den 17 november 1796. Det nuvarande namnet på torget fastställdes i Kungligt brev den 12 mars 1805.

Statyns placering på torget

Adelcrantz anpassade statyns placering på torget så att den kom i siktlinjen inte bara för centralaxeln över Norrbro utan även mitt för Regeringsgatans mittaxel vilket innebar att statyn placerades längre mot söder än om den skulle placerats exakt mitt på torget. Förebilderna hämtades från Frankrike där ett flertal "Place Royales" med ryttarstatyer tillkommit under 1600- och 1700-talen. En direkt förebild kan ha varit Place Royale i Bordeaux, både då det gäller statyns placering och själva torgets utformning.

Gustav II Adolfs-statyn i det utförande den hade fram till kompletteringarna 1906.

Gustav Adolfs Torg. Foto Helfrid Gillberg 1800-talets slut D 2435

Den legendariske restaurangmannen Regis Cadier, som senare grundade Grand Hotel, stod för verksamheten den första tiden. Från 1890-talet och in över sekelskiftet 1800-1900 inföll en andra storhetstid för hotellet, inte minst genom tillkomsten av en "American bar". Rydbergs bar var ända fram till stängningen 30 september 1914 den kulturella elitens samlingspunkt i staden.

Lindhagen-planen 1866

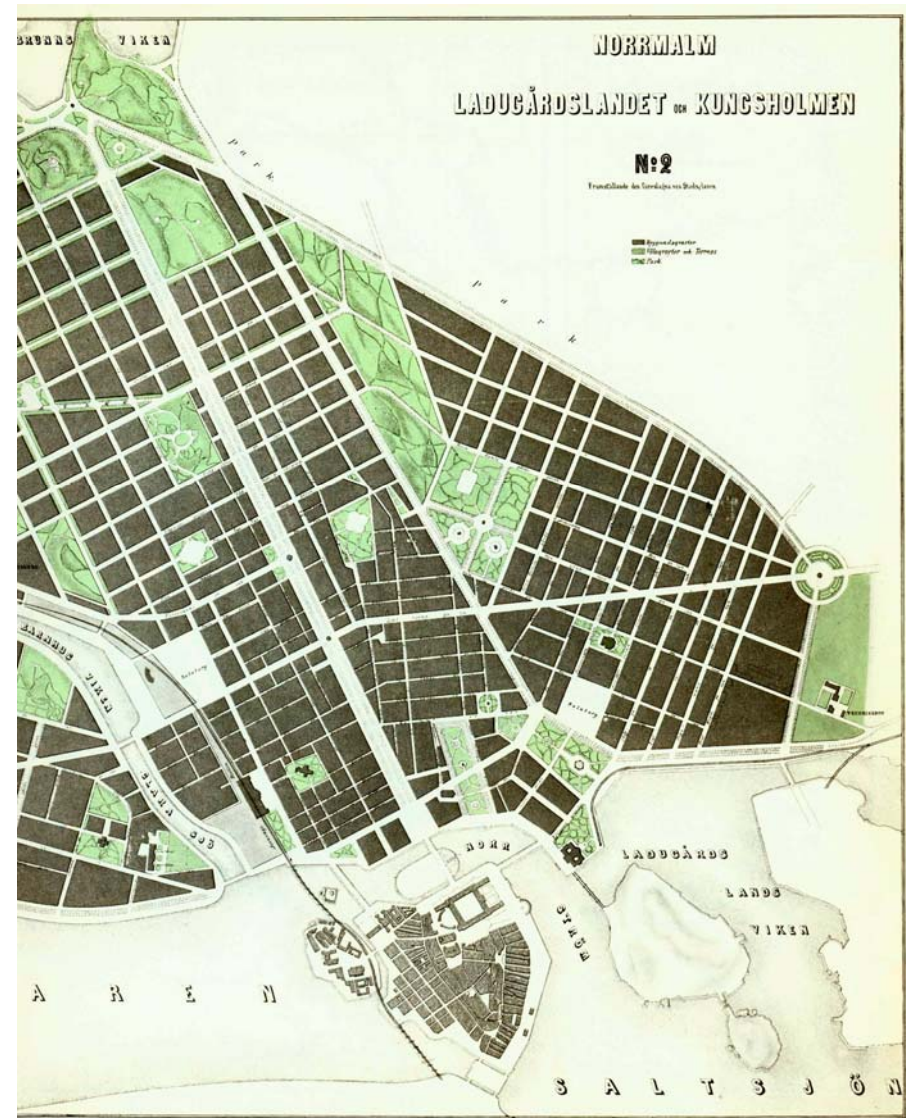
Det största stadsplaneprojektet för staden under 1800-talet var den övergripande plan för malmarna som arbetats fram under ledning av Albert Lindhagen och presenterades 1866.

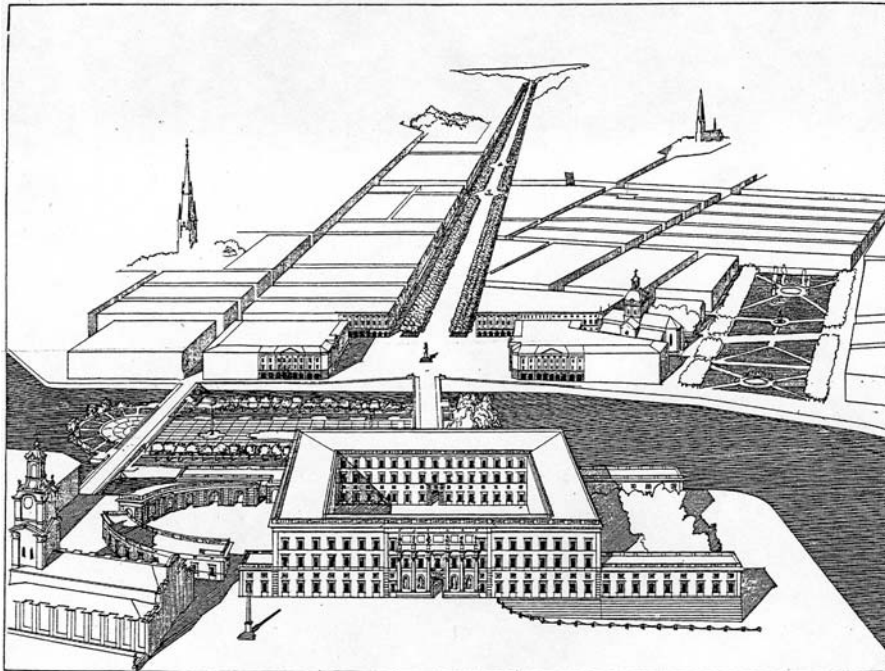
Efter kontinentala mönster skulle staden genomkorsas av ett antal avenyer och esplanader som knöts samman i två stora dominerande stjärnplatser och ett antal mindre platsbildningar samt att de mindre gatorna skulle breddas. Det helt dominerande inslaget var den 72 meter (240 fot) breda avenyen – Sveavägen som gick från Brunnsviken till Gustav Adolfs Torg. Den föreslagna Sveavägen var i Lindhagens vision betydligt bredare än de andra i längd och bredd dominerande gatorna i planen. I den fortsatta processen blev dock Sveavägen väsentligt mindre imponerande än i det ursprungliga förslaget, både till bredd och att den aldrig kom att utföras i sin fulla längd.

Som Sveavägens södra avslutning föreslogs ett betydligt utvidgat Gustav Adolfs Torg som gavs en närmast kvadratisk form. Torgets utvidgning tänktes ske genom att ta bort kv. Vinstocken och västra delen av kv. Jakob mindre och därigenom dra upp torget till Jakobsgatan.

Förslag till Gatureglering i Stockholm af Kommitterade år 1866:

Ur: Selling, Gösta: Esplanadsystemet och Albert Lindhagen - stadsplanering i Stockholm 1857-1887, Stockholm plansch 7, beskuren

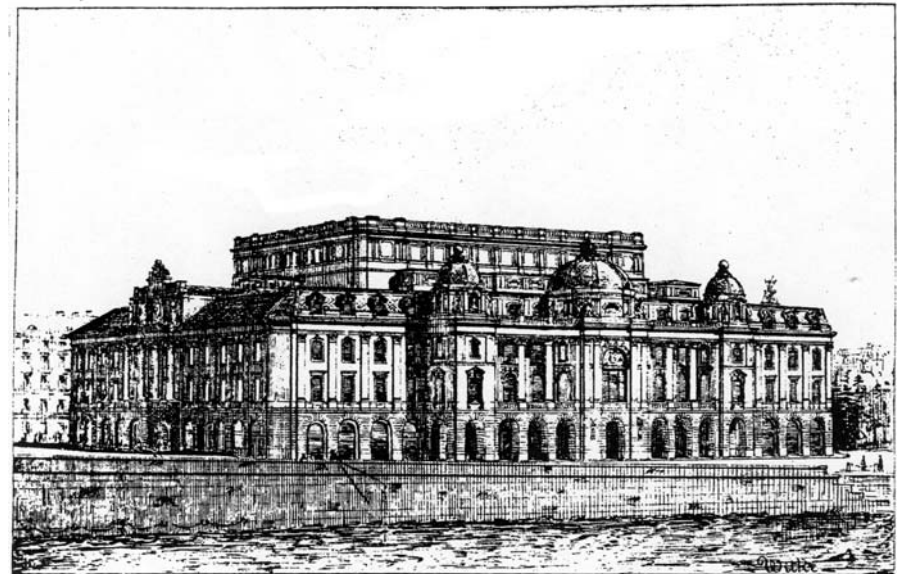
Lindhagenplanen 1866: Tage William-Olssons rekonstruktionsteckning (1929) av hur Gustav Adolfs Torg skulle ha sett ut om Lindhagenplanen genomförts.

Ur: William-Olsson, Tage **Sveavägen - studier till Stockholms generalplan** i Sankt Eriks årsbok 1930, s 30

Operans 1700-talsfasad nära att överleva

Den gamla operan befann sig på 1880-talet i dåligt skick bl a i form av sättningsskador. Ur brandsäkerhetssynpunkt var byggnaden riskabel. Det fanns således starka skäl för en ny och mer tidsenlig operabyggnad.

För att få fram förslag till en ny opera utlystes 1887 en arkitektävling där 22 förslag inkom. I tävlingsförutsättningarna slogs fast att den nya operan skulle uppföras ”med tillgodogörande större eller mindre delar av den gamla byggnaden”.

FÖRSLAG TILL NYTT OPERAHUS I STOCKHOLM.
Med första priset belönad tävlingsritning af VALFRID KARLSON.

Valfrid Karlssons vinnande förslag i Operahustävlingen 1887.

Ur: Ny Illustrerad Tidning

Första pris gick till Valfrid Karlsson som i sitt förslag bibehöll 1700-talsfasaden mot torget. Andra pris gick till Axel Anderberg och detta förslag motsvarar i stora delar det som senare kom att genomföras. Helgo Zettervall, som då var chef för Överintendentämbetet och satt i juryn, var en ivrig förespråkare för att bevara den gamla fasaden. Överintendentämbetet lät därför ett par andra arkitekter ta fram alternativa förslag med den gamla fasaden bevarad.

Gamla operan revs 1892 - Gustav Adolfs Torg med nya operabygget i fonden.

Utan år, fotograf okänd F 50 899

Zettervall och de som förespråkade ett bevarande av Adelcrantz fasad blev dock överspelade. 1889 bildades ett teaterbyggnadskonsortium på initiativ av bankdirektör K A Wallenberg. Efter att några alternativa förslag av bl a Ernst Jacobsson förkastats så gick uppdraget till slut till Magnus Isaeus och Axel Anderberg. Efter att Isaeus gått bort 1890 blev Anderberg själv ansvarig för projektet och gjorde ett nytt förslag som i sin exteriör till stora delar följer hans tidigare med andra pris belönade tävlingsförslag. Den nya operan stod klar 1898.

Gamla Slottet Tre Kronor som kulissbygge till Gustav Adolfs-jubileet 1894 på den 1892 avrivna operatomten.

Gustav Adolfs-jubileet 1894. Foto Byggnadskontoret C 1559

Gustav Adolfs Torg från tornet på Jakobs kyrka cirka 1870, eventuellt tidigare.

Foto från Jacobs kyrktorn med gamla operan i förgrunden.
Fotograf okänd, E 3580/F 655

Gustav Adolfs Torg från tornet på Jakobs kyrka cirka 1895.
Fotograf okänd E 4942

Torgrummets förändrade skala från 1800-tal till 1900-tal

”Det torgrum som av tradition utgjort en huvudscen för tidens borgerliga offentlighet förvandlas till bankkapitalets högborg. Förändringen talar också ur arkitekturen.”

Eva Eriksson i Den moderna stadens födelse - svensk arkitektur 1890-1920 (1990, s. 52)

Gustav Adolfs Torg med norra sidan dominerad av hotell.

Vy från Helgeandsholmen, 1870-talet.

Fotograf okänd D142

Gustav Adolfs Torgs norra sida
dominerat av två nya sam-
komponerade bankbyggnader:

Den högra byggnaden, i kv. Jakob
Mindre, tillkom först och stod klar 1914.
Byggnaden uppfördes för Brandförsäk-
rings AB Victoria /Sveriges Privata
Centralbank efter ritningar av I G
Clason.

Byggnaden i kv. Vinstocken tillkom
efter en arkitekttävling 1913, ordnad av
den blivande byggherren Skandinaviska
Kredit AB. I tävlingsunderlaget ingick
Clasons ritningar för grannfastigheten på
andra sidan Regeringsgatan som var
under uppförande. Clason satt även i ju-
ryn vilket gjorde att tävlingen och dess
resultat blev mycket omdebatterat. Tä-
vlingen vanns av Erik Josephson med ett
förslag som nära följde Clasons förslag.
Byggnaden stod klar 1916.

Bankbyggnaden i kv. Jakob Mindre som
ersatte Hotell Germania nybyggdes helt
från grunden. Nybyggnaden i kv. Vin-
stocken uppfördes på platsen för Hotell
Rydberg och byggdes från grunden i
modernaste teknik med pelare och bjälk-
lag i stål och betong.

Gustav Adolfs Torg 1917.
Foto: Bror Ericson Fa 20 180

1900-talet

Från borgerlig offentlighet till bankpalats och statlig förvaltning

Sekelskiftet 1800-1900 domineras utvecklingen av city-förskjutningen från Stadsholmen till nedre Norrmalm - en fortsättning av den process som inleddes runt 1860 med järnvägens sammanbindningsbana och etableringen av Centralstationen.

Förskjutningen av city är tydligast markerad genom bankernas nya etableringar i stråket Fredsgatan – Gustav Adolfs Torg - Kungsträdgården – Arsenalsgatan.

För Gustav Adolfs Torg ändras nu skalan först med nya Operan, därefter med bankbyggnaderna i kv. Vinstocken och kv. Jakob mindre. I ett större perspektiv förändras stadsrummet kring torget och Norrström påtagligt av att de gamla miljöerna på Helgeandsholmen försvinner i och med Riksdagshusets tillkomst 1906.

1906 fullbordas statyn efter Johan Tobias Sergels förlagor. På södra sidan av postamentet står nu Axel Oxenstierna och diktar Gustaf II Adolfs bragder för historiens musa Clio och på norra sidan av postamentet står ryktets gudinna Fama. I samband med detta förnyades själva postamentet och hela statygruppen flyttades fem meter norrut.

Gustav Adolfs-jubileet 1906, fotograf okänd E 3325

Nya element i torgrummet:
Riksdagshuset på Helgeandsholmen.

Gustav Adolfs Torg och Arvfurstens palats i början av 1900-talet.
Foto: Oscar Ellqvist Fa 27 494

I och med bankernas expansion och Riksdagshusets tillkomst så förändras, utöver skalan, även verksamheterna kring torget. Från 1800-talets borgerliga offentlighet med basaren på Norrbro och den livliga verksamheten kring Hotel Rydberg som främsta inslag blir området nu dominerat av bankvärlden och statsmakten.

1900-talets fortsatta förändringar rör inte bebyggelsen exteriört, bortsett från 1930-talets fasadförenklingar på hörnfastigheten mot torget i kv. Johannes Större. 1906 flyttade Utrikesdepartementet in i det tidigare rivningshotade Sofia Albertinas/Arvfurstens palats och 1928 blev UD ensam användare av byggnaden. För de andra byggnaderna runt torget har användningen förändrats från banklokaler till lokaler huvudsakligen för den statliga förvaltningen.

En plats för manifestationer, oroligheterna 1917:

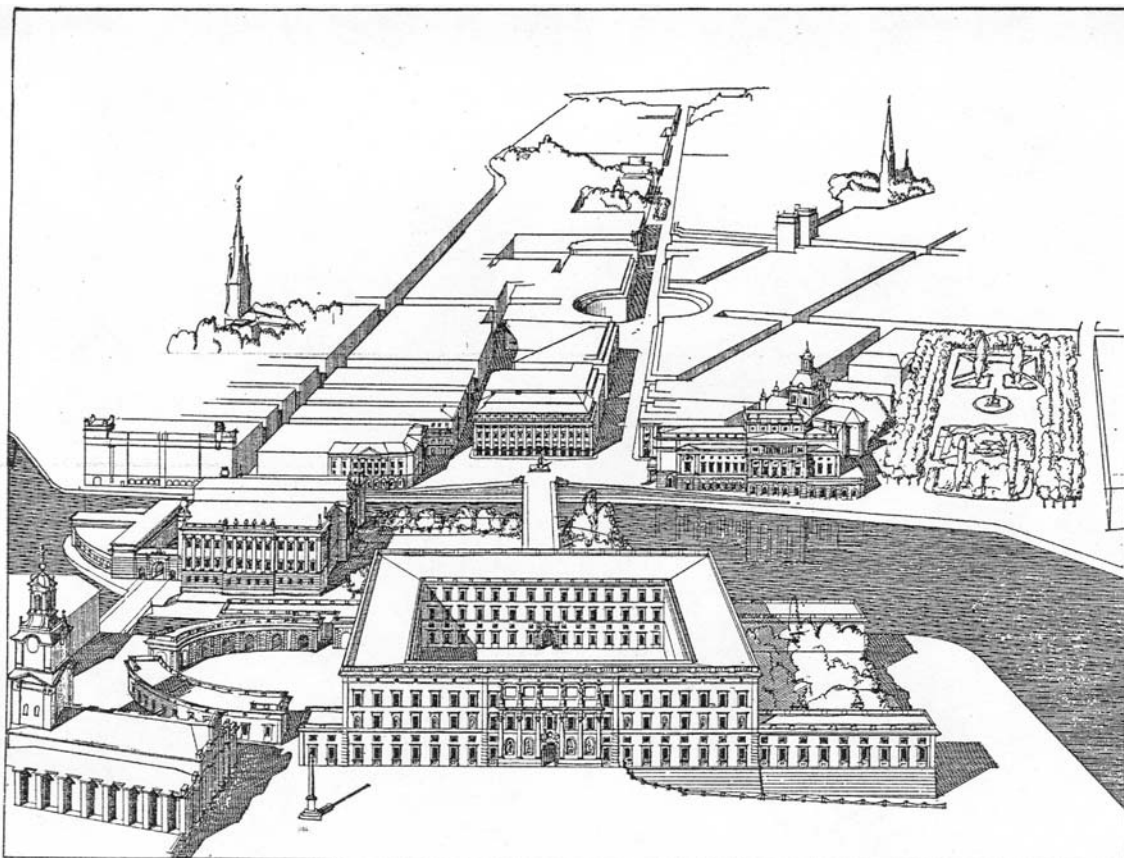
Polisen gör chock på Gustav Adolfs Torg. Hjalmar Branting och lektor Oscar Olsson passerar torget t. v.

Fotograf okänd, efter pressfoto F 43 247

Ett levande torg: Gustav Adolfs Torg nr 18-20.

Foto: A. Malmström omkr. 1912 E 9752

Förslagen om en paradgata från Gustav Adolfs Torg till Brunnsvikens har återkommit genom seklen:

Tage William-Olssons rekonstruktionsteckning (1929) av Albert Lilienbergs Generalplaneförslag 1928 med Sveavägen framdragen till Gustav Adolfs Torg.

Ur: William-Olsson, Tage
Sveavägen - studier till Stockholms generalplan.
i Sankt Eriks årsbok 1930 s. 31

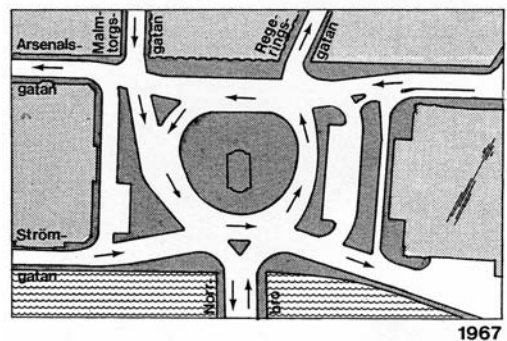
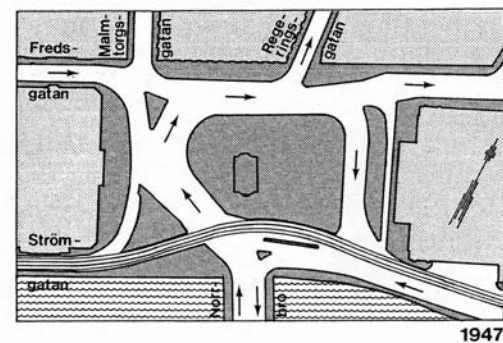
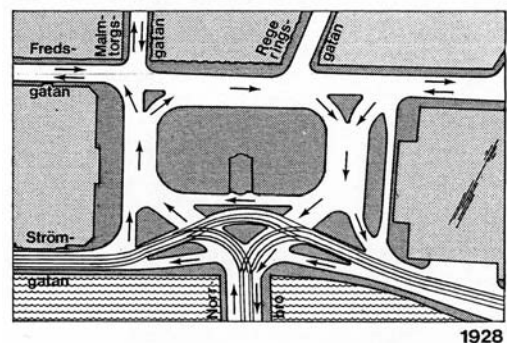
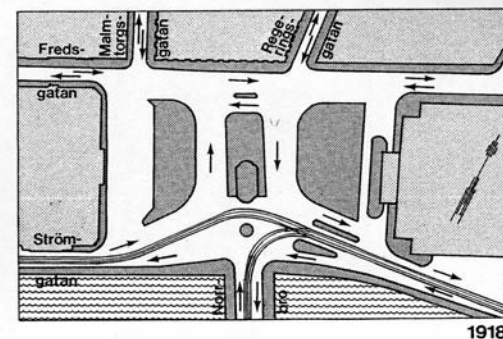
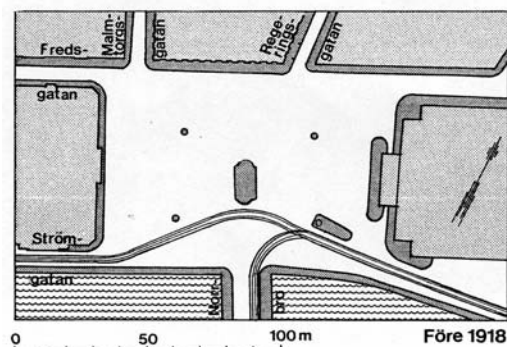
Trafikens utveckling

Fram till 1876 bestod beläggningen på Gustav Adolfs Torg av fältsten som då byttes ut till storgatsten. Runt sekelskiftet 1900 byggdes den första refugen för spårvagnstrafiken. I övrigt gick trafiken fritt över torget.

Efter en pristävling ändrades torget 1918 till en verklig trafikplats genom fler refuger, bl a i form av två större sidorefuger vilka några år senare blev till parkeringsplatser. 1928 hade trafikbelastningen ökat ytterligare och man byggde då om torget till en ren cirkulationsplats med parkeringsplatser på den stora mitt-refugen.

1946 genomgick torget en omfattande ombyggnad för att möta nya trafikkrav. Strömbron (ursprungligen tänkt som ett provisorium) tillkom mellan Strömgatan och Skeppsbron bl a för att avlasta trafiken över Gustav Adolfs Torg. Under 1940-talet breddades också gångbanan på torgets norra sida och lindar planterades.

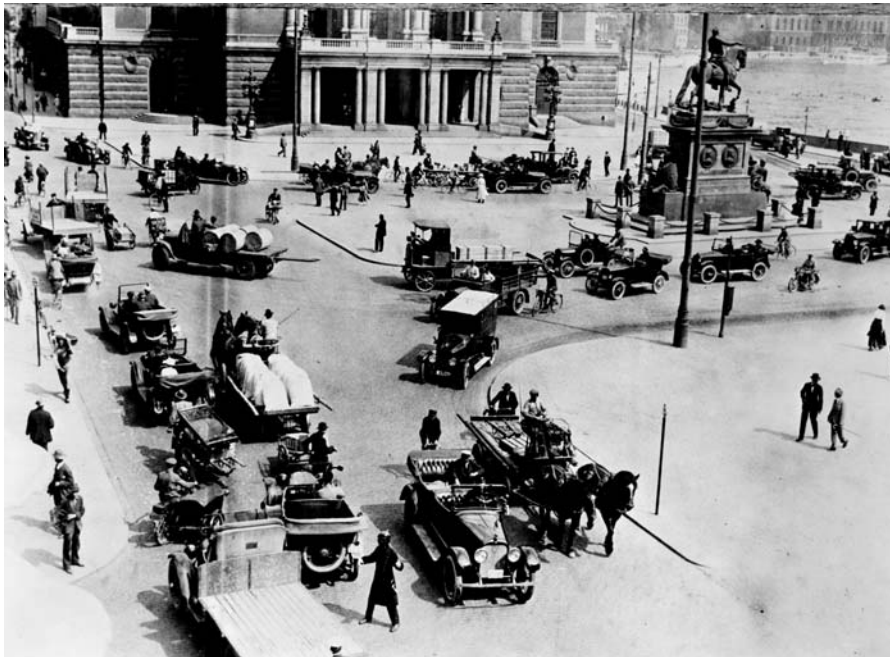
Vid spårvagnarnas avveckling och högertrafikens införande 1967 bibehölls den övergripande utformningen men omfattande gatuarbeten genomfördes då spåren togs upp. Då tillkom också trafikljusen.

Trafikens utveckling på Gustav Adolfs Torg 1918 – 1967

Ur: Dufwa, Arne
Trafik, broar, tunnelbanor, gator Stockholm
Liber, 1985. s 141

Förändringarna av själva torget har under 1900-talet dominerats av den kraftiga tillväxten av trafiken.

Gustav Adolfs Torg i början på 1920-talet.

Fotograf okänd C 3475

Utsikt över torget och operan från Arvfurstens palats.
Foto 1930-talet.

Fotograf okänd D 5780

In i 2000-talet

Utveckling på historisk mark

I diskussionerna om Gustav Adolfs Torgs fortsatta utveckling gäller det att hitta avvägningarna mellan alla de funktioner som historiskt sett har sin plats på och kring torget: kommunikationer, förvaltning samt kultur och offentliga evenemang.

Under 1990-talet och in i det nya årtusendet har en rad musik- och teater-evenemang ägt rum på torget under vattenfestivalerna, Kulturhuvudstadsåret 1998 och Stockholms 750-års-jubileum.

Runt torget finns, utöver Operan, även en rad andra kulturinstitutioner, främst museer: Medelhavsmuseet, Dansmuseet och i torgets omedelbara närhet: Medeltidsmuseet på Helgeandsholmen, Museum Tre Kronor i Norrbro-axelns förlängning i Slottet samt Gustav III:s Antikmuseum på Lejonbacken.

Vad finns under ytan?

Under 1900-talet har en rad arkeologiska undersökningar gjorts i samband med ombyggnader och gatuarbeten vid Gustav Adolfs Torg. Området ligger inom fornlämningsområde RAÅ 103 i Stockholm varför tillstånd krävs från Länsstyrelsen vid alla schaktningsarbeten. Nya arkeologiska undersökningar kan i framtiden ytterligare komma att belysa torgets historiska utveckling.

Staden på vattnet

Broförbindelserna över Stockholms ström och torgets kontakt med det strömmande vattnet utgör ett karaktäristiskt inslag i stadsbilden. I ett internationellt perspektiv är Stockholm känt och välrenommerat inte minst som vattenstad. Begrepp som *Staden på vattnet* och *Nordens Venedig* förpliktar.

Stockholm Nordens Venedig – Canale di Gustavo Adolfo

Vykort 1904, fotograf okänd Fa 43 075

Stockholm, Nordens Venedig. Canale di Gustavo Adolfo.

1904.
Shall vi fara i gondol i morgon afven afvattat landet
plats framåt Carolinas väg?
Axel Eliassons Konstförlag. Sthlm. 4004

Källor Gustav Adolfs Torg

Allmänt om Gustav Adolfs Torg och de närmaste omgivningarna:

Björk, Cecilia m fl (red)
**Sekelskiftets byggteknik - om arkitekten Valfrid Karlson :
Byggnadsverk och läroböcker** (s. 34-37 om Operahustävlingen 1888)
Stockholm, Svensk byggtjänst, 1988. 265 s.

Hansson, Hans
Norrmalm i stöpsleven
ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok 1946; s. 9-42.

Josephson, Ragnar
Sveavägens förhistoria
ARTIKEL I: Lilienberg, Albert: 1928 års förslag till generalplan för
Stockholms tätare bebyggda delar. Stockholm, 1929. Bil IV s. 104-112.

Järbe, Bengt (text) ; Glase, Gösta (fotografi)
Stockholms statyer. (s. 53-54, 81 om Gustav II Adolfs statyn)
Stockholm : Byggförlaget, 1997. 131 s.

Karling, Sten
Drottning Christinas triumfbåge i Stockholm
ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok. 1969. s. 63-98.

Mårtelius, Johan **Rikets huvudplats: Stockholm kring Norrbro**
KAPITEL I: Vattenstäder : Sankt Petersburg - Stockholm : katalog till
utställning på Arkitekturmuseet i Stockholm, 1998. s. 289- 322.

Sethson, Olle
Gustav Adolfs Torg tur och retur.
Stockholm Svenska Handelsbanken, 1979. 23 s.

Swensk, John
Norra kämnärshuset ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok 1944; s. 69-82.

Tjerneld, Staffan: **Stockholmsliv : hur vi bott, arbetat och roat oss
under 100 år** Vol 1 (s 227-278 Gustav Adolfs Torg),
Stockholm Norstedt 1996. [Ny uppl/Urspr. uppl 1949].

Stadsbyggnadshistoria:

Dufwa, Arne
Trafik, broar, tunnelbanor, gator. Stockholm Liber, 1985. 281 s.
(s. 139-141 om Gustav Adolfs Torg).

Eriksson, Eva
Den moderna stadens födelse - svensk arkitektur 1890-1920.
Stockholm Ordfront, 1990. 464 s.

Eriksson, Eva
Den moderna staden tar form - arkitektur och debatt 1910-1935.
Stockholm Ordfront, 2001. 522 s.

Hall, Thomas; Källström, Gunnar
**Huvudstad i omvandling : Stockholms planering och utbyggnad under
700 år** Stockholm 1999. 242 s.

Josephson, Ragnar
Stadsbyggnadskonst i Stockholm intill år 1800
Stockholm : Samfundet S:t Erik, 1918. 355 s.

Råberg, Marianne
Visioner och verklighet. - Stockholm 1987 - 2 vol. 272 + 82 s.

Selling, Gösta
Esplanadsystemet och Albert Lindhagen : stadsplanering i Stockholm 1857-1887 Stockholm, 1970. 57 s.

Selling, Gösta
Esplanadsystemet och Albert Lindhagen : tillkomsten av 1866-års stadsplan ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok 1960; s. 117-154.

Arkitektmonografier och motsvarande:

Ahnlund, Henrik
Johan Eberhard Carlberg : Stockholms stads arkitekt 1727-1773 Borås, Liber, 1984. 376 s.

Ahnlund, Henrik
Stockholms stads arkitekt Johan Eberhard Carlberg ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok 1983. s. 53-76.

Ellehag, Claes
Jean de la Vallée : kunglig arkitekt Lund : Signum, 2003. 251 s.

Fogelmarck, Stig
Carl Fredrik Adelcrantz : arkitekt Stockholm : Almqvist & Wiksell/Geber, 1957. 540 s.

Fogelmarck, Stig
C. F. Adelcrantz : ett gustavianskt konstnärssöde Stockholm: Natur och kultur, 1995. 147 s.

Josephson, Ragnar ; Celsing, Johan (introduktion)
Tessins slottsomgivning. Stockholm : Rekolid, 2002. 135 s Faks. av 1. uppl. Stockholm 1925.

Nordberg, Tord O:son
De la Vallée : en arkitektfamilj i Frankrike, Holland och Sverige Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1970. 337 s.

Setterwall, Åke
Erik Palmstedt 1741-1803 : en studie i gustaviansk arkitektur och stadsbyggnadskonst Stockholm Norstedts, 1945. 460 s.

Snickare, Mårten (red)
Tessin : Nicodemus Tessin d.y. : kunglig arkitekt och visionär : en konstbok från Nationalmuseum Stockholm : Nationalmuseum, 2002. 238 s.

Arkeologi:

Benneth, Solbritt ; Brynja, Elisabeth
Klarissinnor och svartbröder : kring två grävningar i Stockholm ARTIKEL I: Stadsvandringar 7, utg. Stockholms Stadsmuseum 1984. s. 25-37.

Dyhlén-Täckman, Ingrid
Gustaf Adolfs Torg - en gång i tiden ARTIKEL I: Stadsvandringar 17, utg Stockholms Stadsmuseum 1994. s. 56-60.

Hasselmo, Margareta ; Bengtsson, Lars
Stockholm - den tidiga urbaniseringsprocessens konsekvenser för nutida planering (Medeltidsstaden 17) Stockholm 1981. 242 s (s 201-209; 218-219 om Norrmalm).

Söderlund, Kerstin ; Århem, Barbro
Titthål ner i medeltiden - om de senaste årens utgrävningar i Stockholm ARTIKEL I: Sankt Eriks årsbok 1993; s. 105-128.

Helgeandsholmen litteratur (urval relevant för Gustav Adolfs Torg):

Bååth, Ludvig Magnus

Helgeandsholmen och Norrström : från äldsta tider till våra dagar.

Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1916-1918. - 2 vol.

Dahlbäck, Göran (red.)

Helgeandsholmen : 1000 år i Stockholms ström.

Stockholm 1982. - 504 s. (s 430-437, s 410-429 Norrbro).

Riessen, Kerstin

Helgeandsholmen : från 1600-talets stall och kvarnar till sekelskiftets

Riksbyggen ARTIKEL I: Stadsvandringar 3, utg. Stockholms

Stadsmuseum 1980. s 81-89.

